

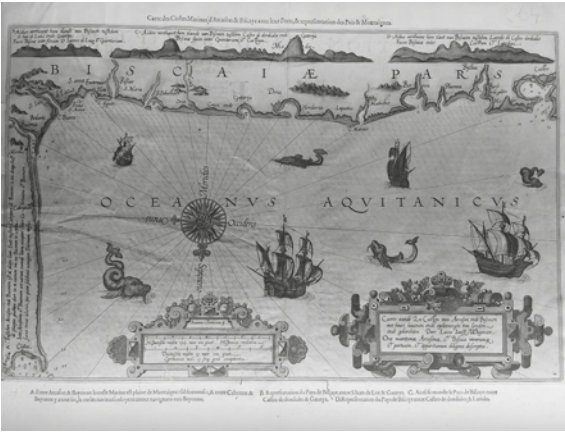
Kinderen en jongeren met traumatische levensgeschiedenissen

Ik zie, ik zie ... wat jij niet ziet! De kaart is nooit het gebied

SABINE VERMEIRE vergelijkt het discours rond 'de eerste 1000 dagen' met een landschapskaart. Net zoals landschapskaarten geeft ook het discours rond de eerste 1000 dagen een bepaald perspectief op de werkelijkheid. Het haalt wezenlijke aspecten van ontwikkeling en opvoeding op de voorgrond, maar laat ook een scala aan mogelijkheden van kinderen en hun omgeving onbedoeld uit het zicht verdwijnen. Wanneer we echter de landkaart even opbergen en samen rondwandelen in de vele landschappen van het leven van kinderen en jongeren worden deze mogelijkheden weer zichtbaar.

Tijdens een van onze lange wandelingen afgelopen zomer doorheen de Spaanse Picos de Europa belandde ik met mijn gezin in een oud monasterium, ook pelgrimsoord. In de prachtige gaanderijen van de binnentuin hingen kopieën van een wereldkaart uit de 9–11^e eeuw. Verschillende West-Europese gebieden waren centraal gepositioneerd en rondom rond lag een gigantische zee (Beato de Saint-Server S.XI). Het bleek een afbeelding van een platte aarde waarbij je je best niet te ver op zee begaf want dan kon je zomaar de afgrond, 'de leegte', instorten. Van de idee dat de wereld een bol is, was toen nog geen sprake.

Een paar dagen later zagen we in het Maritiem museum van Bilbao een zeevaarderskaart uit de zestienste eeuw (Waghenaer, 1590). Deze kaart vroeg plots een extra inspanning van onze hersenen want we moesten een ander perspectief innemen. De Golf van Biska-

je met de verschillende havensteden stond erop afgebeeld, maar deze keer met de noordkust van Spanje bovenaan en Frankrijk onderaan. Je kreeg de neiging om je hoofd ondersteboven te houden om toch maar enig herkenningspunt te vinden.

Ten slotte struinden we een paar weken later door Watou, een klein dorpje in het diepe West-Vlaanderen waar jonge mensen wegtrekken richting de grootstad en de oudere generaties achterblijven. Op het bekende zomerse kunstfestival stond ik aan het lokale bushokje voor een kaart die het metronetwerk van de streek afbeeldde (Druez, 2023). De ‘Underground-lines’ tussen de verschillende dorpjes en gehuchten en alle belangrijke metrohaltes suggereerden dat we ons in een zeer levendige metropool bevonden met een gigantisch netwerk van onzichtbare, ondergrondse verbindingen (Kunstenfestival Watou, 2023).

Maar beste lezer, waartoe deze lange intro en omzwervingen?

De kaart is niet het gebied

Kaarten zijn handige instrumenten om ons in de wereld te oriënteren. Kaarten bieden houvast, geven richting, en dragen vaak de belofte in zich dat we ergens behouden zullen aankomen.

Tegelijk vertellen ze ook heel veel niet. Ze dragen geen waarschuwingssticker die aangeeft dat ze geen ‘kopie’ van de werkelijkheid zijn, maar veeleer een sterke reductie van een gigantische complexiteit. *De kaart is niet het gebied*, zoals denker Alfred Korzybski (1933) lang geleden opmerkte. Een kaart kan onmogelijk de werkelijkheid, met al zijn details, bevatten.

Daarbij komt dat een kaart altijd tijdsgebonden is. De keuzes om een kaart op die manier uit te tekenen zijn ingebed in een tijdsgeest. Als Spanje bovenaan wordt geplaatst, zegt dat veel over de plaats die Spanje toen als land kreeg in de pikorde. Een kaart staat dus niet op zichzelf, maar past bij een wereld- en mensbeeld uit die tijd. Het past dus bij wat in die periode, op die plek, in die cultuur aan kennis beschikbaar is. Denkbaar is. Bestaat, of mag bestaan.

Wie zet iets ‘in the picture’?

Cartografen moeten nu eenmaal ergens beginnen. Zij vertrekken vanuit een tijds- en cultuurgebonden perspectief op de wereld. Dit leidt tot een aantal vragen: is dit wel het ‘juiste’ perspectief? Vanwaar komt dit perspectief? Wat brengt dit perspectief ‘in focus’, en wat verdwijnt gaandeweg uit beeld? Wat, kortom, wordt expliciet zichtbaar gemaakt, en wat is nauwelijks of niet langer zichtbaar?

Wat voor een kaart geldt, gaat ook op voor een theorie of een idee. Neem nu hoe er de laatste jaren wordt gesproken en geschreven over het ‘belang’ van de eerste 1000 dagen. Dat belang is niet neutraal, maar altijd gekleurd. Wat we belangrijk vinden tijdens de eerste jaren van een kind hangt nauw samen met onze tijdsgeest. Als we spreken over dat belang, maken we bepaalde dingen

zichtbaar, benadrukken we dus bepaalde zaken, en tegelijk laten we andere zaken rusten. In onze huidige westerse wereld is in ons doen en laten naar kinderen het ontwikkelingspsychologisch perspectief ontzettend belangrijk (Ramaekers & Suissa, 2010). Kinderen worden gemeten, gewogen, gecheckt op hun sociale, emotionele, cognitieve vorderingen enzovoort. Het gewoon spelen, gekke bekken trekken, in de lucht opgooien, kietelen ... zijn geen nutteloze activiteiten meer die we als ouder samen met het kind voor het plezier ‘an sich’ doen. Nee, ze hebben een doelgerichte functie in de ontwikkeling van het kind. Het spelen om te spelen of gewoon speelkameraad zijn voor elkaar lijkt hier naar de achtergrond te verdwijnen.

Dit brengt ons tot een belangrijke vraag: wie krijgt hier (g)een stem in het debat rond de eerste 1000 dagen? Welke groepen komen prominent in beeld en welke groepen mensen vallen buiten de grenzen van het debat? En in welke ‘taal’ wordt het debat gevoerd? Wie herkent zich in de wijze waarop er over de eerste levensjaren van een kind wordt gesproken?

De kaart is een illusie

Een kaart wordt ‘geschreven’ in een bepaalde taal, maakt gebruik van een bepaalde legende. En het is niet elke gemeenschap gegeven die legende goed te kunnen lezen. Kaarten kunnen ook illusies wekken. Ze tonen dan iets dat ‘in werkelijkheid’ niet bestaat. Ze kunnen ideeën creëren of in stand houden, zoals de idee dat Watou een belangrijk dorp zou zijn gezien het gigantische metronetwerk.

Een kaart, kortom, is niet onschuldig. Een debat is dat ook niet. Er zijn altijd stemmen die luider klinken, en meer resoneren, dan andere stemmen. Net als een kaart stuurt een debat onze gedachten en onze woorden door hoe het wordt gevoerd en wat er precies wordt gezegd. Een debat, in dit geval dus rond de eerste 1000 dagen, heeft een reëel effect op de ‘werkelijkheid’ in die zin dat het debat mee de wereld vormt waarin we ons bevinden, waarin we opvoeden, en waarin we (samen)leven met jong en oud.

Ouders liggen aan de basis

Laat ons eens kijken naar de ‘legende’ van de hedendaagse kaart van de eerste 1000 dagen. Het is een kaart met een onheilspellende ondertoon: als we hem niet goed hanteren, als we de juiste routes niet volgen, dan brengen we schade toe aan kinderen (Noens & Ramaekers, 2023).

De grote verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de ouders. Het is een vorm van ouderlijk determinisme om te claimen dat vroege ervaringen een blijvende invloed uitoefenen op en in jouw latere leven – op jouw latere gedrag, op jouw partnerrelatie, op jouw persoonlijkheid (Lee et al., 2014).

Maar wie houdt de pen van deze kaart vast? Er zijn verschillende cartografen aan het werk. Het zou te makkelijk zijn alleen onderzoekers met de vinger te wijzen. Het mag duidelijk zijn dat sociale media, reclamefolders en goedgevulde winkelrekken met babyspullen, dus de gehele baby-industrie handig inspeelt op de idee dat de eerste 1000 dagen bijzonder belangrijk zijn in het leven van jonge kinderen (Van Daele & Vermeire, 2009).

De ‘industrie’ van de eerste 1000 dagen

Een initieel waardevol idee, namelijk dat ook jonge baby’s zorg verdienen, en dat er tijdens en na de zwangerschap gerust veel met dat nieuwe wezentje omgegaan mag worden, wordt al snel gecommmercialiseerd. Met allerlei speeltjes die beloven de cognitieve, sociale en motorische ontwikkeling te stimuleren. En met allerlei papjes en andere voedingswaren die mee de gezondheid van de baby garanderen.

Het is voor jonge ouders, maar eigenlijk voor iedereen, niet makkelijk om door die commercialisering van het jonge kinderleventje heen te kijken. Het legt een vergrootglas en een lens op de ontwikkeling van ons kind en ons gezinsleven. We bestuderen ons kind, onze relatie met ons kind, ons doen en ons laten in deze cruciale periode, maar ook hoe anderen met ons kindje omgaan ... door deze *er-gebeurt-veel-en-we-moeten-de-zaken-zo-goed-mogelijk-aanpakken*-lens. Elke glimlach, elke huilbui, elke reactie van de baby

kan iets betekenen en betekent wellicht ook gewoon iets. Kan dus, moet dus, worden geïnterpreteerd. Het liefst correct – wat dat laatste ook moge betekenen.

En we voelen haarscherp aan dat ook onze naaste omgeving door deze lens kijkt, en al dan niet een goedkeuring of afkeuring onze kant opstuurt. Als we al niet zelf de legende juist gebruiken, worden we hierdoor wel gestimuleerd door onze omgeving. We worden geleerd om in een bepaalde taal te spreken, zoals die van (veilige) ‘hechting’ of de (ideale) ‘ontwikkeling’ (Van den Berge, 2011, 2017). Het zijn woorden die beginnen te opereren als normgevers: ze geven aan wat we het beste doen, en best niet doen, tijdens de eerste levensjaren van een kind. Zoals ook onderstaande illustratie verduidelijkt:

Tijdens de zwangerschap van onze zoon, kwam vanuit verschillende hoeken het advies om een speelmat met spiegeltjes, belletjes, hangende knuffeltjes aan te schaffen want dit stimuleert de ontwikkeling. Toen mijn partner en ik doorheen de winkelrekken deze mat zagen liggen werd beloftevol het volgende aangekondigd: ‘Deze speelmat stimuleert 38 ontwikkelingsfuncties van uw baby en peuter noodzakelijk voor een optimale groei en toekomst.’ De 38 ontwikkelingsfuncties werden vervolgens één voor één uitgelegd. We besloten om deze mat onmiddellijk om te dopen tot de ‘hoogbegaafdheidmat’. Wat niet in grote noch kleine letters erbij stond, maar indirect toch gecommuniceerd werd, was dat je als ouder je kind tekortdoet wanneer je deze mat niet in huis haalt. Het prijskaartje van de mat maakte duidelijk dat deze voor verschillende bevolkingsgroepen niet binnen handbereik lag. De speelmat met slechts 15 ontwikkelingsstimulerende functies leek plots geen optie meer.

Timothy & Misha

In het dagelijks werken en spreken met kinderen die soms al vanaf hun babytijd (of ervoor) in (gezins)contexten opgroeiden waar geweld en verwaarlozing aan de orde waren, is ook het belang van de eerste 1000 dagen stevig binnengedrongen.

Bij de aanmelding is dit onder meer merkbaar in hoe er naar hen, hun ouders en familie gekeken wordt, en hoe ze naar zichzelf kijken (Vermeire, 2021).

Timothy (11 jaar) kreeg de diagnoses hechtingsstoornis, ontwikkelingstrauma en angststoornis. Hulpverleners en zijn familie beschouwen zijn moeder als ‘een hopeloos geval’ met een verslavingsproblematiek die haar kind meer schade heeft toegebracht dan iets goeds betekend heeft. Zijn vader is al lang van het toneel verdwenen. School verloopt moeizaam met recent verschillende geweldsincidenten. In de voorziening waar hij verblijft heeft hij nachtmerries, paniekaanvallen en stelt dwanghandelingen. Voor het slapen gaan moeten een aantal acties rigoureuus doorlopen worden, zoals vijfmaal de foto van mama aanraken en repetitief dezelfde woorden uitspreken. Hij pulkt ook tot bloedens toe aan zijn armen. Hij mag zijn moeder één keer per week zien onder begeleid bezoek.

Misha (17 jaar) automutileert, kerft zichzelf met een scheermesje in haar dijen, vindt zichzelf ‘waardeloos’ en er is een vermoeden van ‘borderline’-problematiek¹. Haar moeder verblijft al vele jaren geregeld in een psychiatrische voorziening en heeft de diagnose schizofrenie². Misha groeide op in een netwerkpleeggezin³ en haar vader is al voor haar geboorte teruggekeerd naar zijn thuisland Congo. Momenteel woont Misha alleen in een studio in de stad, maar de begeleiding maakt zich veel zorgen om haar en vreest dat ze suïcidaal is.

Zowel Timothy als Misha worden door de hulpverlening gezien als ‘bepaald door hun (opvoedings)geschiedenis en dan vooral bepaald door wat fout liep op jonge leeftijd’. De kans dat dit ooit nog goed komt, lijkt gering. De ouders worden beschouwd als de veroorzakers van alle onheil die zich nu aandient bij beiden en de kinderen dreigen te worden gereduceerd tot veeleer passieve slachtoffers.

---

1 Borderlineproblematiek wordt beschouwd als een persoonlijkheidsproblematiek waarbij mensen zich vaak niet in balans voelen. Ze kunnen regelmatig onvoorspelbaar, impulsief en emotioneel reageren, voelen zich snel afgewezen en er is vaak een schrik om afgewezen te worden.

2 Schizofrenie is een ernstige, psychiatrische aandoening waarbij de persoon last heeft van langdurige of geregeld terugkerende psychoses. Je ruikt, ziet, voelt dingen die er niet zijn en hebt gedachten die niet stroken met de werkelijkheid.

3 Een netwerkpleeggezin bestaat uit pleegzorgers afkomstig uit het dichte, sociale netwerk van de ouders of het kind. Dit kunnen familieleden zijn (een zus of broer, grootouders ...) of nauw betrokken personen (een buurvrouw, leerkracht ...).

De vele betrokkenen, zowel rondom Timothy als rondom Misha, voelen zich machteloos in de gegeven omstandigheden. En niet in het minst: ook Timothy en Misha voelen zich machteloos ... geen van beiden heeft nog het gevoel ertoe te doen, van betekenis te zijn of een plek op deze wereld waardig te zijn. Ze merken niet langer waar ze nog en voor wie, enig verschil maken (Bracke & Vermeire, 2023).

Deze kinderen en de belangrijke omstanders gaan hun leven, hun relaties, hun ouders en ook zichzelf begrijpen aan de hand van de kaart van de eerste 1000 dagen.

Op zoek naar verborgen schatten

Bij Timothy en Misha probeer ik als systemisch psychotherapeut niet zozeer te vertrekken vanuit een vaststaande, determinerende kaart. Eerder worden zij uitgenodigd om opnieuw naar het landschap van hun leven te kijken – niet als een ruïne (want dat is de blik van buitenaf), maar als een omgeving waarin verleden, heden en toekomst samenkomt. Een omgeving die we samen stap voor stap proberen te begrijpen, en zij het best kunnen uitleggen vanuit hun perspectief.

Door nieuwsgierig met hen in detail te kijken naar hun leven, rond te wandelen in zowel verleden, heden als toekomst, ontdekken we vaak samen dat Timothy en Misha zelf dingen kunnen of dat ze zelf van betekenis of invloed zijn voor anderen. Een besef dat ze nog een (relationele) invloed hebben op anderen, én anderen op hen. En dat die invloed zowel intentioneel als niet-intentioneel, dus niet doelbewust, kan zijn (De Mol et al., 2018).

Timothy wil eigenlijk niet op gesprek komen en hij wil zeker al niet over zijn ouders praten. Schoorvoetend komt hij samen met zijn begeleider binnen. Zijn wens respecterend begin ik over iets anders, en vraag ik wat zijn lievelingstelevisieprogramma is. Het blijkt 'Hoe tem ik een draak?' te zijn en zijn held is Hikki. Een kleine, magere jongen die door de andere Vikings van het dorp aanvankelijk uitgelachen wordt, maar doorheen de serie transformeert tot een gerespecteerd drakentemmer.

Samen verder pratend over Hikki en wat Timothy daarin aantrekt, vertelt hij dat hij zelf ook drakentemmer wil worden. Hij oefent soms op zijn kamer. Sterk zijn is niet zo belangrijk. Je moet vooral de boel goed in de gaten kunnen houden en goed voorbereid zijn omdat er altijd wel iets kan gebeuren. Nieuwsgierig vraag ik hoe hij dit dan doet. Op zijn kamer is hij blijkbaar keigoed in het speuren naar insecten en hij kan een vlieg perfect met zijn ogen blijven volgen, ook al maakt ze de gekste bewegingen. Hij kan aan de voetstappen in de gang ook perfect voorspellen wie eraan komt.

Terwijl we samen rondwandelen in zijn kamer en zijn leven, vraag ik waartoe hij zo goed moet voorbereid zijn. Stilletjes fluistert hij dat op school er altijd iemand onverwachts een vraag over zijn mama of papa kan stellen. Andere kinderen gaan 's avonds naar huis en worden opgehaald door familie. Je moet je goed kunnen wapenen tegen plots verdriet. Op zo'n momenten wordt hij ook soms 'kokend kwaad'. Dit is onlangs gebeurd op de speelplaats.

S: Zijn er nog momenten dat je goed moet voorbereid zijn en je moet wapenen tegen verdriet?

T: Mijn mama heeft een drugsprobleem, dus soms kan ze niet op bezoek komen of mag ze niet in de bezoekkamer van de begeleiding. Ik weet dat ze dit erg vindt. De volgende keer probeer ik haar dan te troosten.

S: Hoe doe je dit dan?

T: Soms maak ik appelcake in de leefgroep met Joris, mijn begeleider, dan is ze heel blij, krijg ik een miljoen zoenen en eten we samen de hele cake op.

S: Jij bent blijkbaar een goede trooster van mama, maar wie of wat troost jou?

T: Hikki! Ik heb een poster van Hikki en zijn draak op mijn kamer. Als ik daar lang genoeg naar kijk gaat het verdriet weg. Ik heb ook een foto van mama en mij naast mijn bed. 's Nachts leg ik deze onder mijn hoofdkussen, dan zijn er minder nachtmerries.

Van onthecht naar verbonden

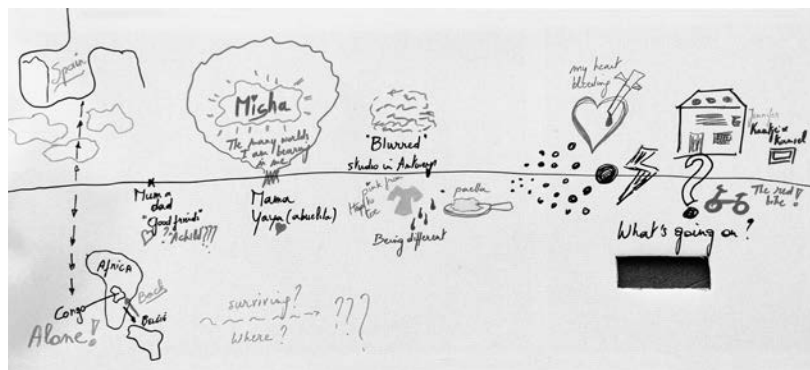
Deze kinderen hebben misschien wel het gevoel dat ze er niet toe doen, maar ze hebben wel degelijk invloed. In de eerste plaats in de vele (voorbij) en huidige uitwisselingen met (pleeg)ouders, begeleiders, leerkrachten en medeleerlingen. Eenzelfde inzicht gaat trouwens op voor die personen. Ook

leerkrachten raken soms het perspectief wat kwijt, en ervaren zichzelf dan niet langer als iemand die een betekenisvolle bijdrage kan leveren in het leven van een kind.

In de gesprekken met Misha en Timothy nodigen we hen uit om zelf te speuren naar hoe ze ertoe doen, welke levens ze aanraken, en hoe ze door andere levens worden aangeraakt. We proberen die wederzijdse beïnvloeding, en de bijhorende zin en betekenis, opnieuw zichtbaar te maken. We delven, met andere woorden, gebieden op die uit het zicht waren onttrokken, aan de aandacht van de cartograaf ontsnapten of net buiten de kaart vielen (Vermeire, 2019).

Tijdens dit samen rondwandelen in de verschillende levensgebieden verschijnen Misha en Timothy steeds meer als kinderen die hard aan het werk zijn om zich staande te houden in netelige contexten. Ze worden zichtbaar als zorgend en opkomend voor belangrijke betrokkenen of zelfs strijdend voor hun leefwereld. Ze beschikken immers over ‘kennis van zaken’ als het over die wereld gaat.

In een van de eerste gesprekken roept Misha uit dat ze maar beter niet kan bestaan. Ze stelt mensen alleen maar teleur en is een lastpak. Ik vraag waar en wanneer ze tot die conclusie is gekomen, waarop ze pijsnel antwoordt: ‘Al van bij mijn geboorte.’ Wanneer ik voorstel om een tijdslijn te maken, aarzelt ze. Ze zegt zich niets meer te herinneren van haar eerste levensjaren. Met enige vasthoudendheid haal ik toch een groot canvas uit de kast en teken een lange tijdslijn op het canvas.

Samen kijkend naar de periode vóór haar geboorte blijkt dat haar grootouders uit Spanje gevlucht zijn en haar grootvader in de Limburgse mijnen kwam werken. Ze tekent Spanje en vertelt dat er Spaanse wolken blijvend in het leven van haar grootmoeder en mama waren. Deze wolken gaan onder andere over het gemis van Spanje, de zon, de geuren en smaken. Ze heeft dit ooit gehoord uit verhalen van mama.

Haar vader komt uit Congo, maar het is onduidelijk of hij illegaal in België was en waarom hij teruggekeerd is naar Congo. Misha dacht lang dat hij waarschijnlijk terugkeerde omdat hij haar niet wou. Terwijl we dit samen uiteenrafelen, ik vragen stellend en zij tekenend, bedenkt ze dat er misschien wel heel andere redenen kunnen zijn waarom hij terugging. Samen kijken we hoe en bij wie ze dit verder kan verkennen. Wanneer we op de tijdslijn opschuiven richting haar geboorte, vraag ik wie haar heeft verwelkomd in deze wereld. Enthousiast antwoordt ze: 'Mijn abuela, Yaya! Ze was steeds mijn beschermengel!'

Onmiddellijk schrijft ze haar oma bij haar geboortemoment en plaatst er vleugeltjes bij. Al snel vertelt ze over de roze jurkjes die haar oma voor haar kocht en hoe ze op foto's staat in allerlei roze outfits. Ze wil ook graag de overheerlijke paella van oma op de tijdslijn.

Wanneer ik vraag in welke taal er eigenlijk met haar als baby gesproken is en in welke taal mama en oma met haar spraken, lijkt ze het niet goed te weten. Ze vermoedt Spaans en Nederlands. Plots merkt ze op dat ze van bij haar geboorte al vele werelden in zich draagt. We besluiten dit ook op de tijdslijn aan te brengen en te onderzoeken welke aspecten van deze werelden voor haar belangrijk en betekenisvol zijn.

Al van in haar babytijd waren er vage, donkere wolken bij mama en tussen mama en haar, samenlevend in een kleine studio in Antwerpen. Mama zorgde toen al niet goed meer voor zichzelf en Misha. De zwarte punten en ten slotte de bliksemschicht zorgden voor een 'dolk door haar hart' en een 'bloedend hart'.

Misha moest naar een kindertehuis waar ze zich nog levendig het rode fietsje herinnert. In haar beleving reed ze uren rondjes op het binnenplein. Ze noemt het fietsje haar redding en troost. Misha vertelt dat ze toen niets begreep van wat er gebeurde en ook haar mama niet begreep. Ze herinnert zich wel een jonge vrouw, waarschijnlijk een begeleidster, die 's avonds altijd een liedje

voor haar zong. Samen zoeken we aan de hand van de paar woorden die ze zich nog herinnert op welk lied het kon zijn.

Terwijl Misha en ik de verschillende landschappen van haar leven verkennen, komen we zowel pijnlijke, lastige momenten tegen als vergeten ervaringen, interessante gebeurtenissen en aangename ontmoetingen (Vermeire, 2023). Ook betekenissen van anderen komen erbij. Zo licht een verscheidenheid aan perspectieven, alleszins een verscheidenheid aan ervaringen, op. We maken zo ruimte voor erkenning van het geleden leed, maar ook voor de mooie dingen.

Afsluitende gedachte

De eerste 1000 dagen van een kind doen er uiteraard toe. Dingen gebeuren tijdens de eerste levensjaren (en daarvoor): met, voor, door en via het kind. Ten goede en ten kwade. Maar laten we de betekenis van die eerste 1000 dagen niet dichttimmeren. Beter is die betekenis, telkens opnieuw met elk kind en de betrokkenen rondom dat kind, te onderzoeken. Door het gebied binnen te stappen, hoe rotsachtig en stormachtig het leven deze eerste 1000 dagen ook was, en het weer reliëf te geven. Opnieuw driedimensionaal te maken, als het ware.

Hoe doe je dat als hulpverlener, als leerkracht, als (pleeg)ouder, als inter-naatsopvoeder, als elke volwassene die zich met dit kind wil inlaten (en er dus mee inzit, in beide betekenissen van het woord)? Door ervan uit te gaan dat kinderen en jongeren actieve participanten zijn in hun leven en de betekenisgeving ervan en dat we in het voortdurende samenspel met vele betrokkenen veerkracht kunnen weven en veerkrachtbronnen aanboren. Door hen te helpen ervaren dat ze zelf hun omgeving mee vormgeven, kunnen veranderen, en in die zin ‘grip’ voelen over hun leven en relaties. En door hen te helpen ervaren dat ze ergens (mogen) thuishoren.

Hoewel we de pijn of het leed dat een kind tijdens het eerste deel van diens jeugd heeft ervaren niet kunnen weggommen, blijft het immers onze verantwoordelijkheid om – niet tegenstaande wat de dominante ‘kaart’ ons toont over allerlei doodlopende straatjes en ondergelopen gebieden – een gezamenlijke zoektocht naar nieuwe wegen aan te vatten.

Over de auteur

Sabine Vermeire is systeemtheoretisch en narratief psychotherapeut, opleider, supervisor en staflid aan de Interactie-Academie vzw. Haar expertiseterreinen zijn het werken met kinderen, jongeren, ouders en gezinnen in zorgwekkende omstandigheden of met traumatische ervaringen en het werken met creatieve methodieken als het praten stukt. Zij publiceerde over deze thema's en engageerde zich in meerdere projecten binnen dit veld.

Literatuur

- Beato de Saint-Server S.XI.** (z.d.). *Kopie van kaart uit het manuscript* [Kaart]. Monasterium Santo Toribio de Liebana, Potes, Spanje.
- Bracke, S., & Vermeire, S.** (2023). Samen weven van veerkrachtbevorderende net-werken. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 41(2), 193–216.
- De Mol, J., Reijmers, E., Verhofstadt, L., & Kuczynski, L.** (2018). Reconstructing a sense of relational agency in family therapy. *Australian & New Zealand Journal of Family Therapy*, 39(1), 54–66.
- Druez, P.** (2023). *Oendergroend* [Kunstinstallatie]. Watouplein, Watou. België. <https://www.kunstenfestivalwatou.be/en/philippe-druez-2/>
- Korzybski, A.** (1933). *Science and sanity. An introduction to non-Aristotelian systems and general semantics*. The International Non-Aristotelian Library Publishing Company.
- Kunstenfestival Watou.** (2023). *Plan je bezoek* [Foto]. <https://www.kunstenfestivalwatou.be/nl/praktisch/>
- Lee, L., Bristow, J., Faircloth, C., & Macvarish, J.** (2014). *Parenting culture studies*. Palgrave Macmillan.
- Noens, P., & Ramaekers, S.** (2023). Hoe de eerste 1000 dagen de rest van jouw leven bepalen. Een pedagogisch essay. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 41(2), 171–192.
- Ramaekers, S., & Suissa, J.** (2010). Wanneer is 'goed' ook 'goed genoeg'? Enkele kanttekeningen bij de verwetenschappelijking van de ouder-kindrelatie, *Signaal*, 72, 4–21.
- Van Daele, M., & Vermeire, S.** (2009). Bufferprocessen als stut en steun voor unieke ouders. *Tijdschrift voor ouderschapskennis*, 12(3).

- Van den Berge, L.** (2011). Beelden van ouderondersteuning: van infantilisering naar een rijke opvatting van zorg. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 29(3), 243–260.
- Van den Berge, L.** (2017). *Parenting support revisited: Retrieving and ethics of hermeneutics. A philosophical investigation inspired by the viewpoints of Heidegger, Wittgenstein and Taylor* [Doctoral Thesis, Katholieke Universiteit Leuven]. Lirias. <https://lirias.kuleuven.be/retrieve/440269>
- Vermeire, S.** (2019). Van onthecht naar verbonden. *Systeemtherapie*, 31(1), 6–24.
- Vermeire, S.** (2021). No child is an island: From attachment narratives towards a sense of belonging. *Journal of Family Therapy*, 43(3), 414–425.
- Vermeire, S.** (2023). *Unravelling trauma and weaving resilience with systemic and narrative therapy. Playful collaborations with children, families and networks*. Routledge.
- Waghenaer, L.** (1590). *Carte des Costes Marines d'Arcason & Biscaye avec leur Ports & Representation des Pais & Montaigne* [Kaart]. Itsasmuseum, Maritiem museum, Bilbao, Spanje.